

Párisi levél.

Páris, 1900. mart.

(Keresztény élet és tudományos theologia Sabatier A.-tól. Népies egyetemnek állítása Párisban. — Szakadás a zsinatos orthodoxok közt).

Szerkesztő Úr!

A theol. társulat egyik utóbbi ülésén Sabatier, a párisi theol. facultas tanára nevezetes tanulmányt olvasott fel: A keresztény életről és tudományos theológiáról. A theol. társulati tagjai csaknem teljes számban voltak jelen, mint ez rendszeresen történni szokott, mikor Sabatier olvas föl, kinek kritikai tanulmányait szívesen hallgatják. Hogy nem mindnyájan osztották a tudós tanár nézetét, az kétségtelen. Sabatier abból indult ki, hogy a hagyományt az orthodoxok közül sokan úgy tekintik, mint a melyet érinteni nem szabad. S minthogy a hallgatók közt sokan voltak jelen orthodoxok, ezek Sabatier nézetét igen radikálisoknak találták. De a tanulmány általában kitűnő hatást tett azoknak szellemére és lelkiismeretére, a kik azt hallgatták.

Sabatier azzal kezdte, hogy megállapította vagyis inkább felmutatta azt a tényt, hogy mi a gyakorlati eselekyés rendén a keresztény erélyt készek vagyunk a legnagyobb mértékben kiterjeszteni minden téren, de hogyha a keresztény tanra tekintünk, ott a legnagyobb rendetlenséget találjuk. A tudományos theologia előhaladása és munkája oly gazdag és oly bámulatra méltó, de az tényleg zavarja a régi hit biztonságát. S ezért aztán a theol. tudósokra támadnak. Mert a keresztény gondolkodás e munkája annak az értelmi revolutionnak a hatása, mely nemesak a theológiában, hanem egyebütt is mutatkozik. Az összeütközés, a melyről itt szó van, a lelkek új míveltsége és a keresztény hitvallások hagyományos formái közt keletkezett, melyeket elég oktalanul változtathatlannak nyilvánítottak. Mi más világban élünk, mint a milyen a

régiéké volt. A legmakaesabbak sem tudván miveltségüket levetközni és nem akarván hagyományos hitüket megtagadni, folytonos harezban vannak önmagukkal. És ez nemesak az egyéni lelkiismeretekre van úgy, hanem az egyházak benső életére is. Mindeniknél s mindenütt a gondolkodás két iránya nyilvánul s gyakran feltűnő módon: az egyik, mely makaesul áll a múlt fogalmai mellett, a másik, mely a kereszténységet meg akarja tisztítani és annak számára új formát akar találni. E két áram küzd egymás ellen. És a keresztény életet az a veszély fenyegeti, hogy tudomány és lelkiismeret, tan és gyakorlat egymástól végleg különválnak. Mint-hogy e rosznak oka egészen értelmi, magában hordja a gyógyítást is. Igaz, hogy némelyek külső gyógyszert ajánlanak, mikor azt mondják, hogy ragaszkodni kell a hagyományhoz, és nem kell számba venni a vallásos gondolat fejlődését, hanem a rendet elnyomás és kizárás alkalmazásával fenn kell tartani. Ezt a módszert akarják, tudjuk, érvényesíteni. Kétségtelen, hogy a hagyomány szükséges és jogosult, de annak szerepe tisztán paedagogicus; az abban áll, hogy a gyermekből embert csináljon. Pál apostolnak ez kedves eszméje. De a felnőtt embernek, a Krisztus szelleme által fölszabadított embernek joga és kötelessége kritikát gyakorolni a hagyomány felett, melyet örökölt. Mind lehet anathemákat mondani a kritikusok ellen és eljárást indítani a tan miatt, ez semmit nem használ. A keresztény lelkiismeret üdvét nem eszközli ez. A hagyományos theologusok hiába számítanak a hivatalos elnyomásra. Különbözn azok azt mondják, hogy a hagyományos formákhoz azért ragaszkodnak, mert abban találják az igazságot. Nem azért ragaszkodnak azokhoz, mert régiék, hanem mert azok előttük igazak. Legyen. De ekkor ezt a hagyományt megvizsgálhatjuk és kereshetjük, hogy mi abban az igaz és mi a téves. Szóval a felett szükségképpeni és jogosult kritikát gyakorolhatunk, mi nagyon jótékony lehet.

Hogyha az ember e százévet jellemezni akarja s lényeges vonását röviden akarja kifejezni, azt a történelem százévének lehet nevezni. Minden tudomány átalakult egy százév óta, mindenik mindinkább történelmi formát vevén fel. A theologia sem menekedhetett e megújulás elől, az lassanként a vallás történelmének formáját vette fel. Ez új szellem hatása, e módszer alkalmazása által az utóbbi időben két theol. tudomány rendkívül sok kieneset gyűjtött és a hagyományos dogmatikára elhatározó hatást gyakorolt. A biblia történelmét vagyis annak történelmi magyarázatát és a dog-

mák történelmét értem. Az első kikerülhetetlenül magával hozta azt, hogy elődeinknek a bibliáról való dogmatikai nézetet módosítsa, a második pedig magáról a dogmáról való ismeretét módosította; megmutatva abban a történelmi esetlegességet és a folytonos, kikerülhetetlen átalakulást. A bibliára nézve a canon kérdését nézve. Az a esoda, hogy a biblia magától az Istentől az égből küldött gyűjtemény, teljesen eltűnt; az ó-szövetségi könyvek gyűjteménye előttünk a rabbik vagy a synagoga munkája és az új-szövetségi könyvek pedig az első keresztény százévek egyházának a munkája. Az a esodás nézet lassanként fejlődött ki a kor tudatlansága és előítéletei következtében. Mielőttünk a dolog másként áll, mert mi nem hisszünk a teljes theopneustiában.

És hogyha a szentírás formájáról a tartalmára térünk, úgy találjuk, hogy még nagyobb forradalom ment végbe a mi ismereteinkben. A teremtés könyve hagyományainak lehet dogmatikai fontossága, mint hajdan, de tudjuk, hogy azoknak legrégebbi írott formája nem korábbi, mint Izraelben a királyság felállítása. Izrael nemzeti Jahvehját, kinek nevében annyi eselt és erőszakosságot elkövettek, többé nem azonosíthatjuk az Atyával, kit a Krisztus ismertetett meg. De hát valóban sajnálnunk kell-e ezt?

A vallási inspiracionak előhaladását szemlélve ugyanazt látjuk az új-szövetség könyveinél is. Az új-szövetség az első kereszténység fejlődését tükrözi vissza, a katolikus egyház megalakulásáig, a második százév közepéig. A gyűjtemény legrégebbi okmányai Pál apostolnak a Thessalonikabeliekhez intézett levelei, melyek a keresztény időszak 54 vagy 55. évében keletkeztek, s legutóbbi Péter apostol második levele, melyet Márk-Aurelius uralkodásánál előbb nem írhattak; a többieket a kettő között több mint egy százévre terjedő időközben írták. Az új-szövetségnek e történelmi fogalma átalakítja az autoritást, de nem gyöngíti. A tekintély törvényes, külső volt, a mikor abban isteni codexet vagy a tanok könyvét látták. Ez a tekintély most szellemi és erkölesi lett. S a szentkönyv az épülésnek és jótékony hatásnak a forrása. Mindezek után tehát az ihletés hagyományos tanát át kell alakítani.

A kegyesség második támasza, az egyházi dogmák is a történelmi mód szerint átalakulnak az ihletés új tanával. A történelmi módszer a dogmát az abszolutásból a viszonylagosság körébe szállítja le. A methaphysikai örök igazság helyett, melyet a katolikusoknak az egyház tekintélye s a protestansoknak a szentkönyv tekintélye

biztosít, csak theologiai tüneménynyel van dolgunk, azaz a collectiv keresztény lelkiismeretnek ama törekvésével, hogy tapasztalatának alapját, hitének tárgyát kifejezze az illető kor értelmi formáiban; elvesztjük azt az illusiot, melylyel a dogmák változhatatlanságában hittünk; mindenek felett fejlődést látunk, melyet semmi föl nem tartóztathat. De hát mit bánjuk az illusiok elvesztését, ha megtanuljuk megkülönböztetni az értelmi formától a vallási lényegét és ha táplálni tudjuk magunkat az egyikből a nélkül, hogy szolgálásra kötelezzük magunkat a másik iránt? A dogmák nem az égből estek alá, azok a hosszú százévek gondolkodásának és vitáinak eredményei. Azok görög és alexandriai böleselemmel vannak telítve. Változhatatlanoknak nyilvánítani azokat: örökkévalóknak és istenieknek nyilvánítani, mint a középkorban Aristoteles és Plato böleseletével tették. Különböztetnek egy theologiai tudóssa se ismétli és vallja a conciliumok dogmáit abban az értelemben, melyet az alkotók kötöttek azokhoz. Mindenik többé-kevésbé alkalmazza azokat a maga használatára. Az ujkori theologia minket egyszerűen arra hív, hogy tegyük azt reflexióval és szabadsággal, a mit mi többé-kevésbé teszünk s a minnek nem állhatunk ellent, hogy ne tegyünk. E kritikai és exegetikai munkának, az Isten tekintete alatt türelemmel folytatva, tényleges áldása, jó eredménye van. A történelem utját követve az isteni szellem által minden átalakul. A kereszténység külsejéről mindig annak élő központjába, a külső héjről a magra megyünk, az emberi véleményekről az elsődleges tényre, az evangélium igazi teremtő erejére, melyet az emberi vélemények többé-kevésbé elfednek.

És a dogmai formák viszonylagos értékének megismerésére jutva, a kereszténységet illetőleg, mely szellem és élet, a különböző keresztény felekezetek keresztényei többé nem fogják magukat válaszfalak által elkülönítve érezni. A testvéri közösség mind szorosabb lesz köztük és összetartásuk érzete mind mélyebb s az Isten nagy családjának valósága a földön mind érezhetőbb. A keresztény tudomány hivatása békét csinálni az egyes lelkekben és békét az egyházban.

Mi a történelmi egyházakkal és dogmatikai hagyományainkkal szemben ugyanabban a helyzetben vagyunk, mint Jézus volt az ó-szövetséggel és nemzete hagyományaival szemben. Tehetünk-e jobbat, minthogy kövessük az ő példáját és szabadságát, melylyel a régiek határozataival, sőt a Mózes törvénye betüivel szemben állott.

Mily szabadsággal törölte el ő eme határozatokat és e betüimádást minden esetben, mikor azok sértették az ő evangéliuma elvét. Igaz, hogy a mikor az új dolgok létrejöttek, a félénk szellemeket ez megriasztotta. De egy termékeny munka se megy végbe a nélkül, hogy ne zavarja az álmod, a szokásokat.

Az első időtől kezdve az apostoli egyházat egy nagy veszély nyugtalanította, mikor először István, azután Pál, hogy az evangélium szellemi elvét győzelemre vigyék, a mózesi intézményektől elszakadást hirdettek s a hagyományos szertartásoknak hiábavalóságát és az új hit függetlenségét mondták ki. Mily félelemkiáltást hallhattak ekkor a lelkek Jeruzsálemben és egyebütt! Az új apostolokra hallgatni annyi, mint a bibliai kijelentést megtagadni és mindent romba dönteni. A születendő kereszténységnek pedig ez lett az üdve.

A XVI. százévben a lelkiismeretnek ugyanazt a nyugtalan állapotát találjuk a lelkekben és a vallási társulatokban ugyanazt a forrongást. Nem úgy volt-e e reformnál is, hogy azt mondták, hogy az egész keresztény épület összedül, hogy a szabadjára engedett egyén és népszenvédély mindent összerombol? S nem az ellenkező történt-e? A kereszténység még inkább meggyökerezett a lelkekben.

És harmadszor is, most is hasonló forrongás látható a kereszténységben. Alapjában ez is ugyanazon hareznek a változata; ugyanannak a hareznek a folytatása, mely sohasem szünt meg, a szellem harezza a betü ellen, az erkölesiségé a törvényszerűség ellen. Minél bizonyosabb és minél öntudatosabb a keresztény elv, annál inkább igyekszik megszabadulni a formalismus kötelékeitől, mely miután egy bizonyos ideig szolgált, azzal fenyeget, hogy összeütközésbe jő az újkor lelkiismeretével; a keresztény elv meg akarja magát bizonyítani tiszta szellemisségében és szabadságában mindama történelmi formákkal szemben, melyekben az megtestesült. Miért fölriadni és a győzelemben kételkedni? Az evangélium sorsa nem az emberek kezében van, hanem az Isten kezében. Mint minden előbbi forrongások, melyeken a kereszténység átment, úgy a jelen időé is, nem a halálnak állapotai, hanem az új életéi.

Ez röviden a tartalma Sabatier szép munkájának. Nemesak, hogy figyelemmel hallgatták, hanem még ellenfelei is, azok is, a kik eszméit nem osztották, köszönetet mondtak az emelkedett szellemű, világos keresztény tanulmányért.

— A politikai lapok már írtak az ugynevezett „Université popu-

laire“-ról. Bár nem új eszme, csak az utóbbi hónapokban öltött testet és lépett gyakorlatba. Egy szerény nyomdász, Delermie kezdette azt, ki St. Antoine külvárosban egy társaságot alapított e czímen: „la cooperation des idécs“. Ez új együttműködésre meghívta azokat az írókat, kik ismeretesek voltak a nép iránti rokonszenvülkről, arról, hogy a népet oktatni kívánják. Mindenekelőtt arra szoritkozott, hogy minden este jőjjenek össze a napi kérdések barátságos megvitatására. Lassanként a munkások mind számosabban jelentek meg. A tanárok, az ők részükről belátták, hogy ők hasznos munkát végeznek a munkásosztálynál, mely sok jó akaratot mutat s mely vágyik értelme művelésére. S így lett a szerény „eszmék együttműködése“ társulattól „népies egyetem“. Az átalakulásra nézve álljon itt a munkásokhoz intézett beszéd: „Mi, mint ti, munkások vagyunk. De mi azt hisszük, hogy az emberi életnek vannak bensőbb, tartósabb, magasb és kevésbé terhes örömei, mint a csapszékéké. Mi valódi művelődést akarunk, a mely nem hagyja figyelmen kívül az emberek nagy többségét, művelődést, mely ne legyen csak néhány munkája és haszna, hanem a melyben mindenki részt vehessen, melyhez mindenki hozzájárulhasson. Barátaink! a levén a törekvésünk, hogy szabad óráinkat physikai, értelmi és erkölesi fejlesztésünkre fordítsuk, vagyis társadalmi fölszabadításunkra, a mi első népies egyetemünkkel a csapszék és dalos kávéházak ellen foglalunk állást“. A ezél, a melyet kitűztek, határozott s egyszersmind nemes és emelkedett.

Némelyek kifogásolták az „université populaire“ czímet, mivel egy népies intézmény még nem lehet valódi université. Világos, hogy itt az „université“ nem azt jelenti, a mit az alatt általában értenek. De hát végre is mi egy „université“. Egy testület, mely tanítómesterekből és hallgatókból alakul abból a ezélből, hogy az emberi tudást fejleszszék. Az egyetemen az emberi szellem művelődését keresik. Az egyetemi tanulmányoknak nevelő hatása főleg abban áll, hogy az emberben az emberiséget fejleszszze, a szellemi színvonalt emelje. Ily szempontból a népies egyetem megérdemli az egyetem czímet. Tagjainak a kölesönös nevelés minden eszközét rendelkezésre boesátja. Az értelmi művelődést és a jellem erősítését akarja. A néphez fordul, a munkásosztályhoz, ahoz az osztályhoz, mely főként érzelmekből él, s mely most ajtóit megnyitotta, hogy résztvegyen a magasabb élet élvezeteiben is.

És ez a gondolat éppen alkalmas időben jött. Hat hónapja,

hogy a St. Antoine-i népies egyetem megalakult, s ma csaknem mindenik városrészben van ilyen. Ama tudósoknak, kik e munkának szentelik magukat, egyike: Duclaux, a Pasteur-intézet igazgatója. Az ő vezetése alatt nyílik meg minden új népies egyetem. A „Sorbonne“ és a „College de France“ tanárai közül is többen részt vesznek e munkában. A protestánsok közül is sokan vannak, kik az értelmi fölszabadtatás e munkájában közreműködnek. Mindenik népies egyetemen könyvtárt is állítanak fel, s társalgó termet.

— A múlt év óta bekövetkezett az, a mit már akkor jeleztem, a szakadás a szélső és mérsékelt orthodoxok között. Ez nevezetes dolog s azt hiszem, hogy a francia protestánsok kibékülésére a legjobb következményei lesznek. A mérsékelték elég világosan és határozottan nyilatkoztak. Mit fognak felelni a szélső orthodoxok, ez már nem sokat határoz. A mérsékelt orthodoxok meg tartják orthodox hitüket, de a liberálisokkal akarják a békét. Kinyilvánították, hogy a hitvallást nem erőszakolják azokra a testvéreikre — a liberálisokra tudniillik, — a kiknek lelkiismerete annak ellene mond. A nyilatkozat hosszabb, hogy sem azt közölhetném, de ide írok belőle néhány helyet:

„A független jobboldal — így nevezik magukat — nem egy párt. Az egy csoport, mely czélul tűzte ki magának, hogy az egyház kebelén munkáljon az apostol tervének megvalósításán: a szellem egységén a békesség köteléke által. A reformált egyházak általános szempontjából: 1. Erősíteni és fejleszteni akarja a hitet, a kegyességet és szeretetet; 2. megakadályozni az egyházak közt minden szakadást, minden elkülönülést; 3. védeni a pártok minden kísérleteivel szemben az egyházi testületek tekintélyét; újrászervezni fokozatosan az egyházat oly módon, hogy az erőssé és egységessé tétessék munkája teljesítésére, mely munka a haza evangelisatioja. A synodes officieux-re nézve: 1. A zsinatok törekvéseit és tevékenységét az egyházközségek építésére, a megújulás munkáira irányítani; 2. a keresztény szellemet, a békét és egységet kebelükben fejleszteni; 3. a kisebbség jogait, melyet a zsinat magába zár, tiszteletben tartatni; 4. az összeütközéseket az organismus officieux és az officiel testületek közt megelőzni, tiszteletben tartva mindeniknek jogait és illetékességét“.

A nyilatkozat következőleg szól a független jobb oldal alkotásáról s eselekvése eszközeiről. Bármi legyen valakinek a véleménye e nyilatkozatról, meg kell vallani, hogy az a szabadu-

lásnak egy ténye. A helyzet tisztult. A független jobboldal, a nélkül, hogy megtagadja az orthodox fölfogást, kinyilvánította, hogy türelmet és egyességet akar. És ezzel nagy szolgálatot tett az egyháznak, melynek helyzete annyira nehéz. A francia protestantismust az utóbbi időben nagy veszély fenyegette.

Nem időzhetek hosszasan e tárgynál. De azt mondanom kell, hogy fölbomlás nem történt, azt a független jobboldalnak kell tulajdonítani, mely a liberalisokkal közös ügyet csinált az utóbbi időben, mikor szívünket fájdalom tette próbára, melyet csak azok foghatnak fel, kik benne voltak a nehéz helyzetben, kiknek aggódniok kellett, hogy a francia reformált egyház nagy testülete szétszórt tagok egyvelege lesz.

CHARRUAUD D.

GONDOLATOK.

A bánat.

Felső-Zsuk, 1899. sept. 7.

Midőn népes körben vagyunk és magunkat elhagyatva érezzük; midőn minden tárgy, minden hely csak az ő nevét hangoztatja; midőn emléke előttünk lobog a nap kelő sugarinál, hozzánk csatlakozik annak folyamán és nem hagy el az éj sötétjében sem; midőn keressük őt mindig, mindenütt, de hiába, hiába! az ész tudja azt, hogy ok nélkül, mert ő elköltözött fel a menyországba; de a szív a maga útját járja, neki izgalom kell, hogy doboghasson; vonzza, csalja a szenvedés, az emlékezet lángja, mint lepkét, mely önként megy a tüzhálálba; és mi körül járjuk lakásunk minden zugát keresve, valamitől üzelve és nyugtot nem találva; midőn a mosoly ajkuunkon, röptében elakad és a megereedt könny az arcon ezárad: ez az igazi bu, az igaz bánat.

*

1899. sept. 8.

Kedves kis jó leányom, szeretett gyermekem, miért hagytál el minket. Te! kit mindenki úgy szeretett? Hisz te monád: hogy nincsen senki sem boldogabb nálad a világon!

És mégis elhagytál.

Míg mi itt maradánk árván, boldogtalan.

Elszáltál, mint füst-gomolyag a hegyek ormára, melyet tekintetünk ott fenn a magasban keres.